

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2023, 10 (1), 224-238

ABBASİ ŞAİRİ EBÛ TEMMÂM'IN HİKMET ŞİİRLERİNDE ETKİ UNSURLARI
Influence Elements in The Abbasid Poet Abû Tammâm's Poets of Wisdom

Adnan ARSLAN

Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, adnan.arslan@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3989-6612.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	26.03.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	30.05.2023
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	224-238

Atıf / Cite as: Arslan, Adnan. "Abbasi Şairi Ebû Temmâm'ın Hikmet Şiirlerinde Etki Unsurları" (Influence Elements in The Abbasid Poet Abû Tammâm's Poets of Wisdom). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/1 (2023), 224-238. Doi: 10.17859/pauifd.1271209.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (1) 2023: 224-238

ABBASİ ŞAİRİ EBÛ TEMMÂM'IN HİKMET ŞİİRLERİNDE ETKİ UNSURLARI*

Adnan ARSLAN**

Öz

Abbâsiler dönemi Arap şiiri hakkında bilgi veren tüm edebiyat tarihi kaynaklarının ismine temas etmeden geçemediği Ebû Temmâm (ö. 231/846), *el-Hamâse* adlı eseriyile kendisinden önceki Arap şairlerinin şiirlerinden bir seçki derlemiştir. Bu seçkide yer alan şiirlerin önemli bir kısmı şairlerin hayat tecrübeleri ve ahlaki tespitlerini içeren hikmet beyitlerinden müteşekkildir. Ebû Temmâm'ın eserinde yer verdiği hikmet şiirleri onun kasideleri içerisinde azımsanmayacak sayıda hikemî beyitler serpiştirmesinde etkili olmuştur. Kendinden önceki şairlerin ahlaka dair tespitleri ve hayata bakışlarını yansıtan düşünceleri onun şairliğinde iz bırakmıştır. Bu çalışmanın amacı, şairin tespit ve tavsiyelerinde etki ve ikna gücünü artıran unsurları incelemektir. Divanında yer alan hikmet beyitleri bu çerçevede taranmış ve şairin ahlak, sosyal ilişkiler, yaşlılık, insan psikolojisi, aşk vb. pek çok konuda söylediği sözlerindeki etki gücünün sacayağını oluşturan üç unsur tespit edilmiştir. Bunların, belîğ ve zımnî teşbihler ile olgular arasında kurduğu mantıksal bağlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın önemi, şairin hikmet beyitlerinin bu yönüyle herhangi bir akademik çalışmanın konusunu teşkil etmemesinde kendini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagati, Arap şiiri, Ebû Temmâm, Hikmet, Etki.

Influence Elements in The Abbasid Poet Abû Tammâm's Poets of Wisdom

Abstract

Abû Tammâm (d. 231/846), whose name could not pass without touching all the literary history sources that give information about the Arabic poetry of the Abbasid period, compiled a selection of the poems of the Arab poets before him in his work *al-Hamâse*. An important part of the poems in this selection consists of wisdom couplets containing the life experiences and moral determinations of the poets. The wisdom poems that Abû Tammâm included in his work were effective in interspersing a considerable number of wisdom couplets in his odes. The evaluations of the poets before him about morality and his thoughts reflecting their view of life left a mark on his poetry. The aim of this study is to examine the factors that increase the influence and persuasion power in the poet's determinations and recommendations. The couplets of wisdom in his divan were scanned within this framework and the poet's morality, social relations, old age, human psychology, love, etc. Three elements that constitute the trivet of the influence of his words on many subjects have been identified. It has been observed that these are the logical connections he established between eloquent and implied similes and facts. The importance of this research is manifested in the fact that the poet's verses of wisdom do not constitute the subject of any academic study with this aspect.

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, adnan.arslan@bilecik.edu.tr, ORCID:0000-0002-3989-6612.

Keywords: Arabic language and eloquence, Arabic poetry, Abū Tammām, Wisdom, Impact.

Structured Abstract

In this study we examined the factors that increase the influence and persuasion power in the Abū Tammām determinations and recommendations. The couplets of wisdom in his divan were scanned within this framework and the poet's morality, social relations, old age, human psychology, love, etc. Three elements that constitute the trivet of the influence of his words on many subjects have been identified. It has been observed that these are the logical connections he established between eloquent and implied similes and facts. Another element that adds semantic depth to the poet's wisdom (hikmah) poems is the poet's implicit similes. This type of simile, known as implicit simile, is not clearly found in rhetoric sources. However, it is understood through reference/sign that there is a simile in the sentence. Müşebbeh and müsebbeh bih are not mentioned directly, and the preposition vechü's-şebbeh and taşbih is not clearly stated either. In such a simile, first a judgment is given, then the possibility of this judgment is shown by another similar situation. This kind of simile contributed greatly to the formation of Abū Tammām's style, he to appeal to the mind as well as the emotions and to lay the groundwork for persuasion by proving the accuracy of his observations. The importance of this research is manifested in the fact that the poet's verses of wisdom do not constitute the subject of any academic study with this aspect. In this study, the elements that increase the power of influence in the wisdom couplets in the divan of the Abbasid poet Abū Tammām were examined. It was seen that the poet wanted to reflect his life experiences in these couplets, which were sprinkled inside the themed odes without observing a certain order. In these couplets, it was observed that Abū Tammām made even certain meanings that are not unique to him effective with interesting similes. It has been determined that the main element that makes the meaning attractive in the wisdom couplets is the poet's own simile approach, especially the meaning that he wants to convey with eloquent and implied similes, giving a concrete shape in the mind of the recipient and thus gaining a considerable place in the oral culture of the Arabs. From this point of view, it is possible to easily say that the most important factor in transferring most of Abū Tammām's verses of wisdom from language to language among Arabs today is her clever similes and logical approach. Compiling the poet's exemplary couplets on subjects such as morality, society, education, and human psychology together with their Turkish translation in an independent study, presenting them to the Turkish reader is a recommendation of this study.

GİRİŞ

Şiiri etkili kılan nedir? Edebiyat eleştirmenleri, bu soruya tabii olarak farklı cevaplar verir. Ancak amacı, doğduğu vicdani atmosferi muhatap kitleye aynı coşkuyla aktarabilmek olan şiirin etki gücünü belirleyen şeylerden birisinin anlamda gizli olduğu kimsenin inkâr etmeyeceği bedihi bir hakikattir. Anlam, şiiri teşkil eden unsurlardan biri olmasının yanında, diğer bütün öğeleri de doğrudan etkilemiş olması hasebiyle öncelikli konuma sahiptir.¹ Mana, şairin zihin dünyasında tecelli eder, mantık süzgecinden geçer ve nihayet kendine en münasip lafız elbisesini giyerek dilden sadır olur. Şairler, şuur sahibi her insan için söz konusu olan bu anlam-ifade sürecine etki ve coşku ilave edebilmekte muvaffak olmuş insanlardır. Bir anlamı alelade aktarabilme imkânı salt dil melekesi ile mümkün iken onu

¹ Gökhan Reyhanoğulları, "Şiirde Anlam Sorunu ve Şiirsel Anlamın Yapısı Üzerine", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 1/1 (2021), 208.

fevkalade etkili, cazip ve zihinde kalıcı hale getirmenin yolu şiirden geçer. Hatta kimilerine göre şiir, *sözlü bir büyüünün özüdür*.² Çoğu zaman bilindik ve sıradan bir anlam, şairin tezgâhında öylesine işlenir ve süslenir ki cazibesinden dolayı kulaklara küpe olur, dilden dile aktarılır. Anlam, yüzlerce farklı şekilde ifade edilebiliyorken edebi sanatların harikalığı ile şairin tekeline girer ve onun takdim ettiği şekliyle ancak dillerde dolanır durur. Örneğin, asıl olan kişinin sözleri değil, yaptığı işidir. Malumun ilamından ibaret olan bu tespit, şair Ziya Paşa'nın *âyinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz* hikmetli ibaresiyle atasözüne dönüşür. Allah'ın isim ve sıfatları gibi kelâmî konulara daldığınızda ortamda bulunan biri, büyük ihtimalle birazdan şöyle bir ikazda bulunur: *İdrak-ı maâlî bu küçük akla gerekmez. Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez*. "Bu konular gaybın alanına girdiği için akılla anlaşılmaz" demenin şaircesidir aslında bu söz. Ama içerisinde tam bağlamına oturmuş mükemmel bir teşbihle ifade edilince etkili ve ikna edici bir nitelik kazanarak Türk kültürüne mal olmuştur.

Burada ifade etmeye çalıştığımız anlam-etki ilişkisi Arap şiiri açısından da farklı değildir. Aynı anlam birçok şair tarafından dile getirilmiş olsa da içeriden birisinin sözleri daha etkili bulunmuş ve Araplar tarafından tercih edilmiştir. Şiir eleştirisi kaynaklarına bakıldığında bu hususta sayısız örnekler görülür. Şairler, belki de insanlık tarihi kadar kadim bir beşeri tecrübenin teyit ettiği anlamı lafza dökme hususunda adeta yarışa girmişler ve bu yarışta da içeriden birisi kazanmıştır. Diğerleri ya unutulmuş yahut ihmal edilmiştir. Bu çalışmada, Abbasiler dönemi Arap şairleri arasında adı hikmet beyitleriyle öne çıkan Ebû Temmâm'ın tespit ve tavsiyelerinde etki ve ikna gücünü artıran unsurlar incelenmiştir. Divanında yer alan hikmet beyitleri bu çerçevede taranmış ve şairin ahlak, sosyal ilişkiler, yaşlılık, insan psikolojisi, aşk vb. pek çok konuda söylediği sözlerindeki etki gücünün sacayağını oluşturan üç unsur tespit edilmiştir. Bunların, *beliğ* ve *zımnî teşbihler* ile olgular arasında kurduğu mantıksal bağlar olduğu gözlemlenmiştir. Buradan hareketle şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki Ebû Temmâm'ın hikmet beyitlerinin çoğunun bugün Araplar arasında dilden dile aktarılmasındaki en önemli etken, onun zekâ eseri teşbihleri ve mantıkî yaklaşımıdır. Şairin hayatı,³ şairliği ve şiirlerinin incelenmesine dair Türk⁴ ve Arap üniversitelerinde⁵ pek çok tez ve kitap çalışması olduğu için burada doğrudan araştırma konusuna girilecektir.

² Şiir ve etki gücü hakkında bir çalışma için bk. Elif Ayan Nizam, "Sözün Gücü, Şiirin Büyüsü: Divan Edebiyatında Söz ve Şiirin Kutsallığı Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 10/4 (2021), 1295-1314.

³ Şairin hayatı hakkında bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Ebû Temmâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/241-243.

⁴ Ebû Temmâm'ın şiirlerinin incelenmesine dair bilgi için bk. Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019).

⁵ Şair hakkında Arap dünyasında yapılmış birkaç çalışma için bk. Vurûd Velîd Hamûd Huseyn es-Sarrâf, *Eş'ârü'l-hikmeti fî dîvânî'l-Hamâse li-Ebî Temmâm* (Irak: Kufe

1. Belîğ Teşbihler

Şairin en çok yer verdiği teşbih türleri arasında yer alan *belîğ teşbih*lerle Ebû Temmâm'ın soyut değerleri somutlaştırdığı görülür. Teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmeden yapılan bu teşbih türünde⁶ şairin oldukça etkileyici örnekler sunduğuna şahit oluruz. Örneğin aşağıdaki beyitte akıcı ve net konuşmanın önemine şöyle işaret eder:

أَوْلَا تَرَى أَنَّ الطَّلَاقَةَ جُنَّةٌ مِنْ سُوءِ مَا تَجْنِي الظُّنُونُ وَمَعْقَلٌ

Görmez misin akıcılık, zanlardan gelecek

kötülüklerden koruyan bir zırh ve kaledir.⁷

Sözün akıcı, anlaşılır ve fasih olması anlamına gelen *talâkat*,⁸ bu beyitte kalkan ve kaleye benzetilmiştir. Şair bu beytinde hayli geniş imgelere muhtemel bir teşbihe başvurur. Akıcı ve net konuşmak hangi açıdan kalkan ve kaleye benzer? Anladığımız kadarıyla şair, insanların yanlış anlaşılmasına ve dolayısıyla da onların aleyhine zan ve kuşkulara hedef olmalarına sebebiyet veren iletişim aksaklıklarından birinin, açık konuşmamak olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Kişi, meramını net ve anlaşılır bir dille ifade etmezse yanlış anlaşılır ve maksadının dışında ithamlara maruz kalır. Dolayısıyla kişinin suizanna mahal bırakmayacak şekilde konuşması gerekir ki muhtemelen beyte göre bu, talâkat olarak tanımlanmıştır. Zihinde soru işaretleri bırakmadan fasih ve anlaşılır konuşmak, şaire göre kişiyi böyle kötü zanlardan koruyan bir kalkan yahut kale mesabesindedir.

Teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmeden yapılan belîğ teşbihlerin bir özelliği, müşebbeh (benzeyen) ile müşebbehun bih (benzetilen) arasında çok sıkı bir uyum olduğuna dikkat çekmektir. Teşbihe mübalağa katan böyle bir benzetme ile şair vermek istediği anlamı iyice pekiştirmiş olur. Aşağıdaki beyitte teşbihin iki rüknü arasındaki anlam bütünlüğü dikkat çekici ve düşündürücüdür:

وَوَفَيْتُ إِنَّ مِنْ الْوَفَاءِ تِجَارَةً وَشَكَرْتُ إِنَّ الشُّكْرَ حَرْثٌ مُطْعِمٌ

Vefa gösterdim, zira vefada bir ticaret vardır.

Şüküranda bulundum, zira teşekkür verimli bir tarladır.⁹

Şair beytin ilk şatırında vefada bir ticaret olduğunu söyler. Kastettiği anlam vefa gösteren vefa bulur olmalıdır. Burada belîğ teşbih değil bir *istiare* (tasrihiyye/açık) söz konusudur. İnsanın başkalarına gösterdiği vefanın karşılığında

Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Azîze Huceyra, *Tecelliyâtu'l-hikme fi's-şî'ril'Arabî Ebû Temmâm nemûzecen* (Cezayir: Andelhamîd İbn Badis Üniversitesi, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018).

⁶ Abdurrahman el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye* (Şam: Dâru'l-Kalem, 1996), 2/175.

⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 2/29.

⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 10/229.

⁹ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/100.

göreceği vefayı ticarete benzetir. İkinci şatırda ise belîğ teşbihe başvurarak yapılan iyiliğin karşılığında gösterilen minnettarlık duygusunu bir tarlaya benzetir. Bu tarla *مطعم* yani rızık sunmaktadır. Şairin bu teşbihi zihinde çekirdek, ekim, ziraat, mahsul vb. tarla ile ilişkili pek çok imgeyi canlandırmaktadır. Örneğin ilk akla gelen yorum şöyle olabilir: Kişi bir iyiliğe nail olduğunda gereğince teşekkürde bulunup minnettar olursa iyilik sahibi ona daha fazla ihsanda bulunmak ister. Dolayısıyla teşekkür etmek tarlaya tohum ekmeye benzer ki kat kat fazla mahsul getirir. Muhtemeldir ki Ebû Temmâm bu manayı *لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ* “Şükrederseniz artırım”¹⁰ âyetinden ilham almıştır.

Bu başlık altında zikredeceğimiz son örnek ise şairin tecrübe hakkında söylediği şu sözleridir:

إِنَّ التَّجَارِبَ لِلْعُقُولِ سُجُونُ

*Tecrübe akıl için bir hapistir.*¹¹

Şairin methiye kasidesinde övgü maksatlı söylediği bu sözü ile tecrübenin akıldan üstün olduğu ifade edilir. Kişinin hayat tecrübesi (müşebbeh), akıl için bir zindana (müşebbehun bih) teşbih edatı olmadan benzetilmiştir. Şairin bu sözü, açıkçası birden fazla anlama yorulabilir. Kişinin hayatta atlattığı badirelerin kendinde bıraktığı deneyimler o kadar kıymetlidir ki bu değer, yaşanmadan sadece akılla, okumakla tahsil edilemez. Bir meselede tecrübesi olan kişinin sözü, o olayı yaşamamış kişilerin yorumlarına galip gelir. Ebû Temmâm'ın ifadesiyle birinin bizatihi yaşayarak elde ettiği tecrübe, başkalarının akıllarıyla yapacakları yorumun elini kolunu bağlar ve adeta zindanda bırakır. Görüldüğü gibi bu anlam, belîğ teşbihin imgesel zenginliği ile gayet veciz bir şekilde nazma süzölmüştür.

Kaside methiye amaçlı olduğu için teşbihin bu şekilde yorumlanması şairin maksadına riayet etme açısından tabii ki daha uygundur. Ancak okur merkezli bir yaklaşımla sözün tam tersi anlaşılması da mümkündür. Şöyle ki insanlar, herhangi bir konuda tecrübe edindikleri zaman o tecrübelerinin esiri olurlar. Bizzat yaşayarak öğrendiği şey acı yahut haz ile pekiştiği için akli muhakemenin önüne geçer. Türk atasözünün ifadesiyle sütten ağzı yandığı için yoğurdu hep üfleyerek yer. Atasözümüzdeki bu tespitin Arap atasözünde de karşılığı vardır: Araplar da şöyle der: *مَنْ هَسَّنَتْهُ الْحَيَّةُ حَذَرَ الرَّسَسِ* *Kişiyi yılan sokarsa hep halattan korkarmış.*¹² Hâlbuki aklın gereği, bir dahaki sefere sıcak süte karşı dikkatli olmaktır; yoksa yoğurdu üfleyerek yemek değil. Çözüm yılanların yaşadığı ortamdan uzak durmaktır; halattan kaçınmak değil. Dolayısıyla şair kastetmemiş de olsa ibareden şunu anlamak mümkündür ki kişinin akli, edindiği tecrübenin tahakkümü altında kalabilir. Bu takdirde tecrübe aklın zindanı olur.

¹⁰ İbrâhîm 14/7.

¹¹ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/162.

¹² Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma' u'l-emşâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/319

2. Zımnî Teşbihler

Şairin hikemi şiirlerine anlamsal derinlik kazandıran diğer bir unsur da şairin üstü örtülü teşbihleridir. Belagat kaynaklarında *zımnî teşbih* olarak bilinen bu türde teşbih öğeleri açıkça bulunmaz. Ancak cümle içerisinde bir benzetmenin var olduğu telmih/işaret yoluyla anlaşılır. Doğrudan *müşebbeh* ve *müşebbeh bih* zikredilmez ve *vechü'ş-şebeh* ve *teşbih edatı* da açıkça belirtilmez. Böyle bir teşbihte önce bir hüküm verilir, ardından bu hükmün imkânı başka bir benzer durum ile gösterilir.¹³ Duygular kadar akla da hitap etmek ve gözlemlerinin doğruluğunu ispatlayarak ikna için zemin hazırlamak isteyen Ebû Temmâm'ın üslubunun oluşmasında bu tür bir teşbihin katkısı büyüktür. Şairin aşağıdaki beyti, pek çok belagat kaynağında söz konusu teşbih türünün en güzide örnekleri arasında gösterilir:

لا تنكري عطال الكريم من الغنى فالسئيلُ حُرْبٌ للمكانِ العالی

Cömerdin zengin olamayışına şaşırma.

Zira yüksek yerlerde su durmaz.¹⁴

Şair, beytin ilk şatırında (mısra) cömert olan kişinin zengin olamamasının olağan karşılanması gerektiğini söyler. Amacı, muhatabını övmek (methiye) olan Ebû Temmâm, bu tezini ispat edecek övgü içerikli bir delile ihtiyaç hissetmiştir. Beytin ilk şatırı ile övgü gerçekleşmez. Zira zengin olamamak övgüye konu değildir. Şair methiyedeki maharetini ikinci mısradaki getirdiği zımnî teşbih ile gösterir. Suların biriktiği yerler rakımca düşük olan yerlerdir. Yüksek yerlerden kaynaklanan sular nehir olup aşağılara doğru akar, vadi ve ovaları sular ve nihayet gölleri besler. Dağların zirveleri ise yüksekliğinden dolayı su tutmaz. Burada övgüye konu olan kişi cömertliğiyle dağların şahikasına, mal ise sulara -dolaylı yoldan- benzetilmiştir. Eli açık olan kişi karakter bakımından dağlar gibi yüksek olduğu için elinde mal durmaz, aşağılarda olan insanların istifadesi için eline ne varsa akıp gider. *Mefhûm-i muhalif* ile denilebilir ki karakter bakımından çukur gibi olanlar ancak mal biriktirme hırsıyla cimrilik ederler.

Şairin zımnî teşbihleri içerisinde başarılı olduğunu gördüğümüz diğer bir beyti de şöyledir:

شكوتُ وما الشكوى لِنَفْسِي عَادَةٌ وَلَكِنْ تَفِيضُ النَّفْسِ عِنْدَ امْتِلَائِهَا

Doğru; âdetim olmadığı halde sitem ettim;

Lakin ruh, doluverince haliyle taşar.¹⁵

¹³ Avnullah Enes Ateş, *Kur'an Yorumunda Beyan İlmi* (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2018), 39. Bu tür teşbih hakkında müstakil çalışmalar için bk. Muhammed Fevâz Arsân Ganâm, "et-Teşbihu'd dımnî", *Câmiatu'l-Bulkâ et-tatbîkiyye kulliyetu'z-Zerkâ el-Câmiyye* (Ocak 2018), 1-30; Omar Abdurrahmân es-Sârîsî, "et-Teşbihu'd-dımnî ve evveliyâtuhû fi'ş-şî'ri'l-Abbâsî el-Mutenebbî nemûzecen", *Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabîyye bi-Dimaşk* 84/3, 721-748.

¹⁴ Tebrîzî, *Şerhu Divânî Ebî Temmâm*, 2/38.

Şair bu beytinde, şikâyet etmesinin nedenini gayet estetik bir anlatımla gerekçelendirir. Kendini içine sıvı doldurulan bir kaba, dertlerini de o kabın içindeki sıvıya benzetir. Sıvı kabın seviyesini aşınca taştığı gibi şair de duygularıyla dolup taşmıştır. Şairin burada başvurduğu zımnî teşbihin *yayılgan imgelere*¹⁶ sahip olduğu söylenebilir. Şöyle ki kabı dolduran sıvı, belirli bir seviyeye gelince her ne kadar taşmamak için direnç gösterse de son bir damla o direnci kırıp sıvının epey bir dökülmesine neden olur. Onun gibi insan yaşadığı sorunları gönül kabının genişliği ölçüsünde bir yere kadar içinde saklayabilse de son bir olay yahut söz, bardağı taşırmaya yeterli olur; sıvının akıp dökülmesi gibi dertli kişi de gözyaşlarını tutamaz akar gider. Görüldüğü gibi şairin kullandığı zımnî teşbih birden fazla yan anlama müsaittir.

Şairin iyi ve kötü ahlak sahiplerinin ömürlerine dair hayli ilginç bir tespiti yine zımnî teşbih ile verilmektedir. Aşağıdaki beyitte toplumda iyi insanların çok yaşamadıklarını, aksine kötü olanların uzun ömürlü olduklarını su misali üzerinden anlatır:

فالماء ليس عجباً أنَّ أعذبه يفنى ويمتدُّ عمر الأجن الآسن

Şaşılacak bir şey değildir ki suyun tatlı olanı biter,

*Kötü ve kokulu olanın ömrü uzun olur.*¹⁷

Şair bu beyitte iyi insanları tatlı suya benzetir. Tatlı sular tazeliğinden dolayı kısa sürede içilir ve biter. Hâlbuki acı ve kokuşmuş sular ise kimse taliplisi olmadığı için uzun süre varlığını sürdürür. Burada şunu ifade etmek gerekir ki şair bu sözlerini, mersiye bağlamında dile getirmektedir. Mersiyede vefat eden kişiyi hayırla yâd etmek ve yakınlarına teselli vermektir. Dolayısıyla şairin bu bağlamda teselli amaçlı söylediği sözünün genel geçer bir hükmü içermediği açıktır. Zira herkes tarafından da bilinmektedir ki kişinin ömrünün az ya da çok olmasının onun iyiliği ve kötülüğü ile bir alakası yoktur.

3. Müşahedeye Dayalı Mantıkî Tespitler

Şairlerin, hayat tecrübelerini veciz ve etkili sözleriyle paylaşmaları onların yaşadıkları topluma önemli bir katkısıdır. Bu suretle şair, sadece duygularını değil, gözlem ve deneyimlerini de kendi milletinin hizmetine sunar. Nitekim bugün, Arapların dilinde atasözü olarak dolaşan nice kıymetli manzum söz, Arap şairlerine

¹⁵ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/380.

¹⁶ *Yayılgan imgeler, okurda daha önce karşılaşılmamış düşselliği tetiklemeleri bakımından en değerli imge türü olarak kabul edilirler. Yayılgan imgelerde yer alan sözcükler, kullanılagelen anlamlarından ziyade metnin bağlamı içerisinde okuyucunun hiç de alışık olmadığı bir söylemi oluşturmasını sağlamak üzere işlev görürler.* Gürkan Doğan, "Şiir Dili, Bağıntı ve Zayıf Sezdirimler", *bilig* 64 (2013), 125.

¹⁷ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *el-Müntehal*, thk. Ahmed Ebû Alî (İskenderiyye: el-Matbaatu't-Ticâriyye 1901), 44.

aittir.¹⁸ Ebû Temmâm da hayatı ve olayları nazım basiretiyle mükemmel gözlemlemiş ve tecrübelerini nazma başarıyla aktarmakta başarılı olmuş bir şairdir. Onun bu yönü kendini birçok beyitte gösterir. Örneğin aşağıdaki beyitte hayata dair ilginç bir tecrübesini paylaşır:

وَلَمْ أَرِ نَفْعًا عِنْدَ مَنْ لَيْسَ ضَائِرًا وَلَمْ أَرِ ضَرًّا عِنْدَ مَنْ لَيْسَ تِنْفَعُ

Zararı olmayanın bir faydasını görmedim.

Keza, faydası olmayanın da bir zararını görmedim.¹⁹

Ebû Temmâm bu sözleriyle, bir kişinin faydalı olabilmesi için zararlı da olması gerektiğini söyler. Fayda ve zarar arasında bir telâzum ilişkisi kurar. Yani biri diğerini gerektiren iki vazgeçilmezdir fayda ve zarar. Şairin bu mülâhazası açıkçası ilk bakışta kafa karışıklığına sebebiyet veren bir tespit gibi görünmektedir. Ancak onun bu tespitini haklı çıkaracak şöyle bir değerlendirme yapılabilir: İnsanlara faydası olacak herhangi bir faaliyeti yürüten kişi ister bedenlen olsun ister de manen, kendisine ve çevresine yük de getirmiş olur. Örneğin; Üretim yapan bir fabrikanın asıl itibarıyla ekonomi ve istihdama fayda verdiği kesin olmakla birlikte çevre kirliliği gibi zararları da kaçınılmazdır. Bir maden ocağı açmak da öyledir. Faydalarıyla beraber cüzi de olsa bu ocağın zararları da olur. Benzer bir şekilde hayır faaliyetlerinde koşturan bir kişinin kendisini ve ailesini ihmal etme riski de mutlaka bulunur. Kısaca, bir yerde faydadan bahsedildiğinde bu faydaya eşlik edecek zararlar, her ne kadar tedbir de alınsa vücuda gelir. Şair muhtemelen bu yahut bu çerçevede fayda-zarar arasında bir kaçınılmazlık ilişkisi kurmaktadır. Zararı olanın faydası da olur. Fayda sağlıyor denilen şeyin de ister istemez zararları olacaktır. Dolayısıyla Ebû Temmâm'ın bu tespitinde, hayatta cesur kararlar alabilmeye dair bir tavsiye de söz konusudur. İnsan herhangi bir konuda adım atmaya karar verdiğinde muhtemel riskleri göze almalıdır. Faydalı bir iş yapmaya kalkıştığında bunun zararlı sonuçları da olabileceğini bilmeli fakat bunlardan dolayı gözünü budaktan sakınmamalıdır. Zira şairin tespitine göre, bu hayatta fayda ile zarar birbirine yapışık ve birbirini netice verir bir keyfiyette takdir edilmiştir.

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi Ebû Temmâm, usta bir şairden beklenildiği üzere, bilindik doğrulara farklı açılardan baktırarak sözlerine ilginçlik kazandırmak isteyen ve bu hususta çaba sarf ettiği açıkça görülen bir şahsiyettir. Şairin bu yönünün öne çıktığını gördüğümüz diğer bir beyit de şöyledir:

¹⁸ Örneğin Araplar, birine iltifat etmek amacıyla هَلْ يَخْفَى الْقَمَرُ "Hiç ay gizlenir mi?" derler. Bu sözle kastedilen, karşısındaki insanın gecede ay gibi güzel görüldüğü, unutulmayacağı ve haklı bir şöhrete sahip olduğudur. Oysaki Arapların atasözü olarak kullandıkları bu söz Emevî gazel şairi Ömer b. Ebû Rebîa'ya (ö. 93/711-12) aittir:

قُلْنَا تَعْرِفُنَا الْقَمَرُ قُلْنَا نَعَمْ قَدْ عَرَفْنَااهُ وَهَلْ يَخْفَى الْقَمَرُ

"Dediler ki genci tanır mısınız? Dediler evet/Onu tanıdık. Zaten hiç ay gizlenir mi?"

Ebû'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa, *Dîvânu 'Umer b. Ebî Rabî'a* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996), 165.

¹⁹ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 1/400.

لَعَمْرُكَ لِلْيَأْسِ غَيْرُ الْمَرْبِ خَيْرٌ مِنَ الطَّمَعِ الْكَاذِبِ

Yemin ederim, kuşku uyandırmayan ümitsizlik,

Sahte umuttan daha hayırlıdır.²⁰

Ümitsizliğe kapılmak ve istekli olmak arasında bir tercih söz konusu olsa büyük ihtimalle insanlar umudu yitirmenin kötü bir şey olduğunu söyleyerek istekli olmanın olumlu olduğunu söyleyeceklerdir. Nitekim âyetlerde, لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَلَا تَيَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْكَافِرُونَ "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz."²¹ ve "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!"²² nehiy siygalarıyla *ياس* umutsuz olmak, büyük bir günah olarak tarif edilmiştir.

Ebû Temmâm yukarıdaki beytinde, bilhassa Müslüman birey açısından bilindik bir öğreti olan umutsuzluğa kapılmama hakikatine bu kez farklı bir zaviyeden bakar. *Öyle umutsuzluklar var ki ümitvar olmaktan iyidir* mesajını vermek ister. Şair bu anlamı verirken tezini teyit edecek kelimeleri özellikle seçer. İnsanın hayatta kimi zaman öyle değersiz hayalleri olur ki onlara karşı ümit besleyip peşinde koşturması kendisi için zararlı olacaktır. Hayaldeki sureti süslü ve çekici olan nice şeyler vardır ki akıbeti itibariyle hakir ve muzırdır. Şair, onları elde etmek için bu fuzuli ve anlamsız umutlu oluşu *الطَّمَعِ الْكَاذِبِ yalancı hırs* olarak nitelendirir. Diğer taraftan insan, bir takım hayallerini elde edemeyeceğini bilir ve onlardan ümidini tamamen keserek zihin ve gönül dünyasını kaygı ve meraktan azade eder. Böyle bir umut kesiş haleti, tam olarak *غير المريب* yani akılda hiçbir istifham bırakmayan bir terk edişi ifade eder. Şaire göre bu manada huzur veren bir umutsuzluk, aldatıcı ve yorucu umutlardan tabi ki daha hayırlıdır.

Ebû Temmâm'ın hikemî şiirlerinin düşünsel arka planını teşkil eden ilkelere birisi de varlığın zıtlık üzere kurulu olduğu felsefesidir. Antik çağlardan beri pek çok filozof tarafından benimsenen bu anlayışın²³ Ebû Temmâm'ın şiirlerinde izleri açıkça ve defalarca görülür. Şairin bu anlayışı onun hayat tecrübelerini nazma dökerken kendini hissettirir. Aşağıdaki beytinde şair, zıtlık felsefesi üzerinden teselli sunmak ister:

وقَدْ تَأَلَّفْتُ الْعَيْنُ الدُّجَى وَهُوَ قَيْدُهَا وَيُرْجَى شِفَاءُ السَّمِّ وَالسَّمُّ قَاتِلُ

Göz görmesine mani olduğu halde geceye alıştır.

Zehir, öldürücü olduğu halde ondan şifa umulur.²⁴

²⁰ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/382.

²¹ ez-Zümer 39/53.

²² *Kur'an Yolu* (Erişim 22 Mart 2023), Yûsuf 12/87.

²³ Nuray Bayat Usta, İlyas Altuner, "Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 97-99.

²⁴ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/60.

Bu beyitte karanlık ve zehir kelimelerinin uyandırdığı olumsuz imgeler üzerinden olumlu mesajlar verilmek istenmiştir. Karanlık göz için bir engeldir, görmesine mani olur. Ancak göz bu karanlığa zamanla alışır. İlk başlarda hiçbir şey görmeyen göz bir müddet sonra yavaş yavaş cisimleri ayırt etmeye başlar. Zehir de öldürücü bir etkisi olmasına rağmen aynı zamanda pek çok hayati ilacın da etken maddesidir. Zehrin bu olumlu etkisini şuradan anlayabiliriz ki, *yılan antik çağlardan günümüze kadar birçok medeniyette sağlık, hekimlik ve ebedi yaşam ile ilişkilendirilmiştir.*²⁵ Şairin burada tercih ettiği karanlık-zehir imgeleri, insanların hayat boyu karşılaşılabileceği zorluklara dair teselli dersi verir. Göz karanlığa alıştığı gibi insan da her türlü zorluğa zamanla alışacak istidattadır. Zehir her ne kadar vücudu tahrip edici tesire sahip olsa da haddizatında şifa kaynağı olduğu gibi, zarar verici olduğunu düşündüğümüz nice olay ve kişiler de neticede fayda sağlayabilir.

Şairin zıtlıklar üzerine bina ettiği tespitlerinden birisi de sosyal ilişkilerde yaşanan tatsızlıklara dairdir. Aşağıdaki beyitte şair insanların kötü davranışlarının ardında bir güzellik keşfeder:

وَإِسَاءَاتُ ذِي الْإِسَاءَةِ يُذَكِّرُ
نَكَ يَوْمًا إِحْسَانًا ذِي الْإِحْسَانِ

Kötülük yapanların kötülükleri sana bir zamanlar

*İyilik edenin iyiliğini hatırlatır.*²⁶

Anadolu'da şöyle bir tabir vardır: *İyilik gariptir*. Bu söz, yapılan iyiliklerin kadr ü kıymetinin bilinmediği ve layıkıyla takdir görmediği manasında söylenmektedir. Şair Ebû Temmâm'ın da buna benzer bir anlamı kastettiği anlaşılmaktadır. İnsan, kendisine iyi davranan kişinin iyiliğini maalesef çoğu zaman ancak bir kötülüğe maruz kaldığında anlayabilmektedir. Buna göre şöyle bir yorum yapılabilir ki toplumda kötü ahlak ve davranışlara sahip şer kimselerin varlığının iyi insanların değerini fark ettirmek gibi bir faydası bulunmaktadır.

Pek çok Arap şairi gençliğin gidişine ağlamış, ihtiyarlığa eşlik eden zayıflık, ayrılık, hastalık vb. sorunları dile getirmiştir. Ebû Temmâm da bunlardan biridir. Şairin de kendine mahsus üslubuyla gençlik-ihtiyarlık karşılaştırmaları yaptığı pek çok beyti vardır. Ancak aşağıdaki beyitte farklı olarak şairin aynı zamanda hayat tecrübesini de aktardığını görürüz:

أَثْرُ الْمَطَالِبِ فِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا
أَثْرُ السِّنِّينَ وَوَسْمُهَا فِي الرَّاسِ

*Arzuların izi gönüldedir. Ancak yılların izi ise başta.*²⁷

Bu beyitte şair, insanı asıl ihtiyarlatan şeyin gönül yorgunluğu olduğunu oldukça etkili bir dille ifade eder. İnsanın hayatta arzuladığı o kadar çok hayalleri vardır ki eğer bunlar gerçekleşmezse gönülde mutlaka bir iz bırakır. Yarım kalmış

²⁵ Ekrem Güner vd., "Darüşşifalardan Günümüz Sağlık Kurumlarına Yılan Sembolü", *Lokman Hekim Dergisi* 9/1 (209), 98.

²⁶ Tebrîzî, *Şerhu Divânî Ebî Temmâm*, 2/373.

²⁷ Tebrîzî, *Şerhu Divânî Ebî Temmâm*, 1/363.

bir şiir gibi anlamını arar durur; dışı kabuk bağlasa da kökü hep yaş kalan bir yara gibi acıtır. Şair ihtiyarlık alametinin işte asıl gönüldeki bu izler olduğuna işaret eder. Başa düşen ak saçlar ise sadece zamanın bıraktığı izlerdir ki biyolojik bir değişimden başka bir şeyi ifade etmez. Ona göre asıl ihtiyarlığın alameti gönüldedir. Şair, bu hayat tecrübesini başka bir beytiyle de teyit eder:

سِ إِلَّا مِنْ فَضْلِ شَيْبِ الْفُؤَادِ شَابَ رَأْسِي وَمَا رَأَيْتُ مَشَيْبَ الرَّأْسِ

Başım beyazladı lakin şu baştaki aklar

Gönüldeki akların sayesinde.²⁸

Görüldüğü gibi şair, hemen herkesin tecrübe ettiği bir hayat gerçeğini bu beytinde dile getirir. Saçların zamanla beyazlaması, ağır gelen dertlerle gönlün ihtiyarlamasının bir neticesidir.

Şairin gözlemlerinden önemli bir kısmı ise ahlaki tespitlere dairdir. Aşağıdaki beytinde eğitimin insan gelişiminde ne kadar önemli olduğunu şöyle dile getirir:

وَمَا السَّيْفُ إِلَّا زُرَّةٌ لَوْ تَرَكَتُهُ عَلَى الْخَلْقَةِ الْأُولَى لَمَا كَانَ يَقْطَعُ

Kılıç, ilk haliyle kalırsa bildiğin bir demirdir, kesmez.²⁹

Ebû Temmâm, Abbasî Devleti'nin sıklıkla Bizanslılarla savaş halinde olduğu bir dönemde ömür sürmüş ve hayatı boyunca pek çok savaşa bizzat tanıklık etmiştir. Zaten methiyelerine bakıldığında savaş tasvirlerinin yoğunluğu nasıl bir çatışma atmosferinde yaşadığına dair fikir verecektir. Şair, bu beytinde savaş için vazgeçilmez bir değer olan kılıç figürü üzerinden ilim, ahlak ve kişilik eğitiminin önemini vurgular. Şair bu beyitte yeni ve özgün bir anlam sunmaz. Ancak eğitimin önemine işaret etmek için seçtiği ifade biçimi onun sözünü akılda kalıcı kılmaktadır. Kılıç, savaş için son derece önemli bir alet olmasına karşın hammaddesi bir demir parçasından ibarettir. Bu demir parçası topraktan çıkarılır, ateşte ısıtılır ve örs üzerinde çekiçle dövülür. Kılıç ustasının marifet ve maharetiyle onun elleri arasında incecik bir hale getirilir. İnce fakat keskin ve sert bir hal kazanabilmesi için tüm bu işlemlerden geçmesi gerekir. Ebû Temmâm'ın bu beyitle demirin kılıca dönüşme sürecini hayalde canlandırarak oradan eğitimin basamaklarına işaret ettiği, dolayısıyla demirin topraktan çıkarılması, ateşte ısıtılması, çekiçle dövülmesi vb. aşamaların zihinde eğitimle ilgili imgeler uyandırdığı söylenebilir.

Araplarda takdir ve methi en şayeste haslet kerem yani cömertlik vasfına sahip olmaktır. Bir kabileye şeyh/seyyid olacak kimsenin kesinlikle raiyetine karşı eli açık olması beklenir. Nitekim Arap şiirinde methiyelere bakıldığında ağırlıklı olarak methedilen kişinin kerem sıfatının öne çıkarıldığı görülür. Ebû Temmâm, kişinin şerefini koruyabilmesi için cömert olması gerekliliğini şöyle ifade eder:

وَلَمْ يَحْفَظْ مُضَاعَ الْمَجْدِ شَيْءٌ مِنْ الْأَشْيَاءِ كَالْمَالِ الْمَضَاعِ

²⁸ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 1/191.

²⁹ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 1/405.

*Şerefın zayı olmasını, zayı olan bir maldan daha çok koruyacak yoktur.*³⁰

Şair görüldüğü gibi مُضَاع kelimesini ilgi çekici bir şekilde kurgulamıştır. Şerefın zayı olmasını koruyacak olan ancak malı zayı etmektir diyerek şeref ile cömertlik arasında bir *lazım-melzûm* ilişkisi kurar. Bu beyitte yer alan مضاع kelimesinin tekrar edilmesine benzer bir şekilde aşağıdaki beyitte de başka bir fiil *cinaslı* getirilmiştir:

وَإِذَا الْمِجْدُ كَانَ عَوْنِي عَلَى الْمَرِّ ءِ تَقَاضَيْتُهُ بِتَرْكِ التَّقَاضِي

Eğer şeref benim birine yardım etmemde ise

*Ben alacağımdan feragat ederek onu elde ederim.*³¹

Bu beyitte Ebû Temmâm, şerefli bir insan olmanın şartı olarak yine cömertliği öne sürer. Burada تَقَاضَى fiilinin iki kez farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlki elde etmek anlamında iken ikincisi kişinin alacağından vaz geçmesi manasına gelmektedir.

Diğer bir beyitte yine şerefli olmayı şöyle izah eder:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ تَهْدَمْ عِلَاهُ حَيَاتُهُ فَلَيْسَ لَهَا الْمَوْتُ الْجَلِيلُ بِمَادِم

Eğer bir adamın hayatı onun şerefini yıkmamışsa

*Ölümü de bu şerefi tahrip edecek değildir.*³²

Şairin tespitinin işaret ettiğine göre insan, hayatı boyunca şeref ve onuruyla imtihan edilir. Zorluklar karşısında metaneti, yokluk zamanında izzeti, tehditlere boyun eğmeyip cesur durabilmesi gibi pek çok fazileti sınanır. Eğer kişi, yaşadığı müddetçe bu imtihandan alınının akı ile çıkmışsa hayat onun şerefine leke sürememiş, haysiyet sarayını yıkamamış demektir. O halde şerefine sahip çıkmış böyle bir kişinin ölümü ona zarar veremez. Şair gayet özgün bu anlamla ölümden korkmama dersi vermek istemektedir.

Ebû Temmâm'ın tümü hikmet temalı kasidesi bulunmamaktadır. Şair, çoğunluğunu methiyelerinin teşkil ettiği kasidelerinin içerisine Câhiliye şiir geleneğine uygun bir şekilde hayat tecrübelerini serpiştirmiştir.³³ Bunun yanı sıra şair, kimi şiirlerinde de gazel ile hikmeti bir araya getirdiği görülür. Aşağıdaki iki beyitte şairin aşka dair bir tespiti yer alır:

نَقَلَ فُوَادَكَ حَيْثُ شِئْتَ مِنَ الْهَوَى مَا الْحُبُّ إِلَّا لِلْحَبِيبِ الْأَوَّلِ

كَمْ مَنَزِلٍ فِي الْأَرْضِ يَأْلُقُهُ الْقَتَى وَحَيْنُهُ أَبَدًا لِأَوَّلِ مَنَزِلِ

Kalbini dilediğin gibi taşı aşktan aşka,

İlk sevgiliye duyduğundur aşk, o başka.

³⁰ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 1/407.

³¹ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 1/395.

³² Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/238.

³³ Göçemen, *Ebu Temmâm Hayatı, Eserleri*, 390-391.

Ne çok eve (kalbe) ısınır aşğın kalbi yeryüzünde!

Ancak ebedî özlemi ilk evedir (ilk gönüle).³⁴

Şairin bu tespitine göre kişi, aşkı kendisine tattıran ilk kişiyi asla unutamaz. Bu durum kişinin içinde doğup büyüdüğü, çocukluk yıllarının geçtiği ilk evi hiç unutmamasına benzer.

SONUÇ

Bu çalışmada Abbasî dönemi şairi Ebû Temmâm'ın divanında geçen hikmet beyitlerinde etki gücünü artıran unsurlar incelendi. Methiye, gazel, mersiye vb. temalı kasidelerin belli bir düzen gözetilmeden içlerine serpiştirilen bu beyitlerde şairin hayat tecrübelerini yansıtmak istediği görüldü. Bu beyitlerde Ebû Temmâm'ın, kendine özgü olmayan malum manaları dahi ilgi çekici teşbihlerle etkili hale getirdiği müşahede edildi. Hikmet beyitlerinde anlamı cazip kılan esas unsurun şairin kendine mahsus teşbih yaklaşımı olduğu, bilhassa belîğ ve zımnî teşbihlerle aktarmak istediği anlamı, alıcı zihninde ete kemiğe büründürerek somut bir şekil verdiği ve bu suretle Arapların sözlü kültüründe hatırı sayılır bir yer edindiği tespit edildi. Şairin titiz ve dikkatli gözlemlerinin sonucu olduğu anlaşılan ahlak, toplum, eğitim, insan psikolojisi vb. konulara dair ibretimiz beyitlerinin müstakil bir çalışmada Türkçe tercümesiyle birlikte derlenerek Türk okurun istifadesine sunulması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

KAYNAKÇA

- Avnullah Enes Ateş, *Kur'an Yorumunda Beyan İlmi* (İstanbul: Kitabı Yayınları, 2018), 39.
- Elmalı, Hüseyin. "Ebû Temmâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10/241-243. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Doğan, Gürkan. "Şiir Dili, Bağıntı ve Zayıf Sezdirimler". *bilig* 64 (2013), 123-150.
- Ganâm, Muhammed Fevâz Arsân. "et-Teşbihu'd dımnî". *Câmiatu'l-Bulkâ et-tatbîkiyye kulliyetu'z-Zerkâ el-Câmiyye* (Ocak 2018), 1-30.
- Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Güner, Ekrem vd. "Darüşşifalardan Günümüz Sağlık Kurumlarına Yılan Sembolü", *Lokman Hekim Dergisi* 9/1 (2009), 97-104.
- Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.

³⁴ Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, 2/290.

- Huceyra, Azîze. *Tecelliyâtu'l-hikme fi's-şî'ri'l-Arabî Ebû Temmâm nemûzecen*. Cezayir: Andelhamîd İbn Badis Üniversitesi, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017-2018.
- İbn Ebî Rebîa, Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh. *Dîvânu 'Umer b. Ebî Rabî'a*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânu'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414. *Kur'ân Yolu*. Erişim 24 Nisan 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Meydânî, Abdurrahman. *el-Belâgatü'l-Arabiyye*. 2 Cilt. Şam: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Mecma'u'l-emşâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Nizam, Elif Ayan. "Sözün Gücü, Şiirin Büyüsü: Divan Edebiyatında Söz Ve Şiirin Kutsallığı Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 10/4 (2021), 1295-1314.
- Reyhanoğulları, Gökhan. "Şiirde Anlam Sorunu ve Şiirsel Anlamın Yapısı Üzerine", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 1/1 (2021), 207-231.
- Sârîsî, Omar Abdurrahmân. "et-Tesbîhu'd-dimnî ve evveliyâtuhû fi's-şî'ri'l-Abbâsî el-Mutenebbî nemûzecen". *Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye bi-Dimaşk* 84/3, (721-748)
- Sarrâf, Vurûd Velîd Hamûd Huseyn. *Eş'âru'l-hikmeti fî dîvâni'l-Hamâse li-Ebî Temmâm*. Irak: Kufe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *el-Müntehal*. thk. Ahmed Ebû Alî. İskenderiyye: el-Matbaatu't-Ticâriyye 1901.
- Usta, Nuray Bayat- Altuner, İlyas. "Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları". *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 87-106.